

FILMOVÁ ŘADA

pianista

Neobyčejný příběh
člověka, který přežil

WŁADYSŁAW SZPILMAN

≡ FILMOVÁ ŘADA 3

ARGO

pianista

pianista

WŁADYSŁAW SZPILMAN

Přeložila Helena Stachová

Czech edition © Argo, 2018

Copyright © Władysław Szpilman, 1998

Translation © Helena Stachová, 2003, 2018

Foreword © Andreas Szpilman, 2017

Afterword © Vojtěch Rynda, 2018

Cover design © Jana Vahalíková, 2018

The Pianist, 2002 © Miramax/courtesy Everett Collection by allphoto.cz

ISBN 978-80-257-2525-2 (váz.)

ISBN 978-80-257-2648-8 (e-kniha)

obsah

11	Předmluva
19	Válka!
28	První Němci!
35	Otcovy poklony
42	Ghetto
50	Tance v Chladné ulici
61	Hodina dětí a bláznů
70	Gesto paní K.
79	Ohrožené mraveniště
88	Umschlagplatz
96	Šance na přežití
103	„Hola, střelci...“
111	Majorek
117	Hádky za zdí
124	Szałasův podvod
132	V hořícím domě
139	Smrt města
144	Život za špiritus
152	Nokturno cis-moll
161	Postscriptum
165	Úryvky z deníku kapitána Wilma Hosenfelda
179	Most mezi Władysławem Szpilmanem a Wilmem Hosenfeldem, skládající se z 33 částí
201	Zpráva o jednom ze čtyř set tisíc

Předmluva

Můj otec o svých válečných zážitcích téměř vůbec nemluvil, přesto mě od dětství provázely. Díky této knize, kterou jsem potají vytáhl z kouta knihovny rodičů, když mi bylo třináct let, jsem se dozvěděl, proč nemám prarodiče z otcovy strany a proč otec nikdy nemluví o své rodině.

Tu knihu jsem si tenkrát přečetl, ale její obsah jsem brzy vytěsnil. Přestože mi objasnila část mé identity, nemluvili jsme o ní. Snad i proto jsem si nikdy nemyslel, že by ta kniha mohla mít nějaký velký význam pro někoho jiného, dokud mne německý básník Wolf Biermann nepřesvědčil o opaku. Žiji nyní už mnoho let v Německu a dobře znám ono bolestné mlčení, které panuje mezi Židy, Němci a Poláky. Doufám, že tato kniha pomůže zahojit rány, které jsou stále ještě otevřené.

Otec napsal tuto knihu bezprostředně po válce. Mám pocit, že ji nepsal ani tak pro čtenáře jako spíš pro sebe. Pomohla mu vyrovnat se s šokujícími událostmi, které během války zažil; vyčistil si díky ní hlavu i srdce a dokázal pak začít znovu žít. Můj otec ve skutečnosti nebyl spisovatel. Byl, jak se v Polsku říká, „člověk, v němž žije hudba“ – klavírista, skladatel a významný inspirátor polského kulturního života. Můj otec byl člověk, který pro hudbu žil a díky hudbě také přežil.

Tato předmluva, doufám, přispěje svým dílem k dalšímu pochopení života a tvorby mého otce zprostředkovaných již jeho knihou a filmovou adaptací od Romana Polanského. Jsem si jist, že jeho osobnost mohla být lépe známa již dávno, kdyby se příběh Evropy po dobu čtyřiceti čtyř let odvíjel jiným směrem a kdyby se v důsledku druhé světové války neubíral, politicky i kulturně, dvěma odlišnými cestami.

Poté, co můj otec začal studovat jako klavírista u Josefa Smidowicze a Aleksandra Michałowského ve Varšavě, odešel do Berlína, kde pokračoval ve studiu u Arthura Schnabela; skladbu pak studoval u Franze Schrekera na Berlínské akademii umění.

Po Hitlerově převzetí moci v roce 1933 se vrátil do Varšavy a od dubna 1935 byl zaměstnán jako pianista v Polském státním rozhlasu. Doprovázel sólisty, hrál s orchestrem, a to jak klasiku, tak oddechovou hudbu. Jeden jeho úkol byl obzvláště specifický: hrál na klavír během živého vysílání. To znamenalo, že zatímco před mikrofonem docházelo k střídání hostů, improvizoval v rámci hudebních meziher, dokud nedorazil nový host, což někdy mohlo trvat i několik minut. S rozhlasovým orchestrem a Grzegorzem Fitelbergem, dlouholetým společníkem Szymanowského a tehdy nejdůležitějším polským dirigentem, cestoval v roce 1937 na Světovou výstavu do Paříže, aby zde hrál Szymanowského *Symphonie concertante*.

Do roku 1939 můj otec také složil hudbu k řadě filmů, stejně jako mnoho veselých písní, které se těšily velké popularitě. Před válkou rovněž vystupoval se světoznámým houslistou Bronislawem Gimpelem a též s Henrykem Szeryngem a Idou Haendelovou.

Jeho Chopinův recitál byl 23. září 1939 posledním živým vysíláním Polského rozhlasu před tím, než byla tato stanice zničena. V následujících letech pak otec přišel jako člověk i jako umělec o všechno, co do té doby měl.

Po dvou letech internace ve varšavském ghettu, kde mu denně hrozila smrt a kde musel neustále bojovat o přežití, byla jeho rodina v srpnu 1942 převezena do Treblinky a zavražděna. Nezůstaly mu ani fotografie či osobní předměty. Bylo to, jako by byla rodina Szpilmanových, spolu se všemi svými kořeny a historií, vymazána z povrchu země.

A přesto můj otec jako zázrakem přežil. Již před válkou se proslavil díky svému angažmá v rozhlasu, jakož i hudbě,

kteřou komponoval k filmům. Díky tomu se mohl v ghettu postarat o rodinu a zároveň získat i šanci na přežití. Před deportací ho uchránila jen jeho popularita: jeden židovský policista ho poznal a vytáhl z dobytčáku, který odvezl zbytek jeho rodiny na jistou smrt.

Nejprve nalezl přístřeší u přátel z polského rozhlasu, později ho ale v době, kdy se skrýval, podporovalo velké množství dalších Poláků včetně Witolda Lutosławského a houslistky Eugenie Umińskiej, která koncertovala, aby získala peníze na jeho záchranu. Všechny tyto lidi spojovala láska a síla přítomná v jedné jediné věci – hudbě.

Dokonce i koncem války ho zachránilo jeho umění. Mnoho měsíců žil sám v ruinách zničené Varšavy a čerpal sílu z hudby tak, že si v duchu opakoval řádek po řádku všechny skladby, které znal. Byli jsme si s otcem velmi blízko, ale nikdy jsem nedokázal pochopit, odkud vzal tento křehký člověk tak nadlidskou sílu všechny ty hrozné události překonat. Jediným možným vysvětlením mi připadá být hudba.

V listopadu 1944, při teplotách nižších než minus dvacet stupňů, můj otec umíral hlady, když ho v jeho úkrytu objevil německý důstojník Wilm Hosenfeld. Ačkoliv pravděpodobnost, že by se v té době mohl setkat se soucítícím Němcem, byla mizivá, ba žádná, zdálo se, že i Hosenfeld je v zoufalé situaci. Toužil po hudbě, která by mu v pustině zničeného města přinesla uklidnění, a tak mého otce požádal, aby mu zahrál na klavír. Hosenfeld ho nezabil; ve skutečnosti učinil pravý opak: to Hosenfeld mu v tomto období poskytl jídlo a pomohl mu nalézt lepší úkryt, čímž mu bezpochyby zachránil život v těch posledních chladných dnech války.

Teprve v roce 1950 se mému otci podařilo zjistit jméno tohoto důstojníka. Jeho pokusy zachránit Hosenfeldův život však byly neúspěšné. Od roku 1948 totiž Rusové nepouštěli z válečného zajetí téměř žádné západní Němce. Hosenfeld zemřel v roce 1952 ve Stalingradu. Teprve roku 1956 směl můj

otec vycestovat do Německa, kde hrál na několika koncertech, a navštívil při té příležitosti rodinu Hosenfeldových v Thalau a konečně se dozvěděl o tragickém osudu svého německého zachránce.

Dnes víme, že Hosenfeldovi se přičila stále více se rozmáhající nespravedlnost již od září 1939 a že několika lidem pomohl přežít válku. Bez ohledu na represálie, které jemu i jeho rodině hrozily, zachraňoval utlačované a pomáhal jim, ať už byly jejich původ, náboženství, politické názory nebo státní příslušnost jakékoliv. V roce 2007 získal posmrtně od polského prezidenta řád Polonia Restituta a v roce 2009 byl v Izraeli vyznamenán jako „Spravedlivý mezi národy“.

Bezprostředně po osvobození, v lednu 1945, začal otec opět pracovat v polském rozhlase a okamžitě se tam cítil jako doma. V noci spal pod klavírem a přes den psal aranžmá pro hudebníky, které sehnali. Organizoval programy, skládal písně a hrál ve vysílání jako sólista i jako doprovod a rychle znovunabyl svou někdejší zručnost. Často jsem si kladl otázku, jak dobře by byl hrál nebýt oné pětileté pauzy.

Vždy jsem velmi toužil, abych mohl prezentovat tvorbu svého otce publiku za hranicemi Polska. Z mnoha důvodů to však dlouho nebylo možné. Přestože na Západě vystupoval více než dvoutisíckrát, tamní nahrávací průmysl to vůbec nezaznamenal.

V komunistickém Polsku byl můj otec známý pouze jako skladatel zábavné hudby, která se často šířila bez uvedení jména autora; navíc se směly používat výhradně polské texty, to znamená, že jeho písně byly nahrávány s anglickými texty až po jeho smrti. Nikdy také v tomto období nebyl prezentován jako skladatel vážné hudby. Za komunistického režimu směli získat podporu státu pouze lidé s čistě polsky znějícím příjmením. Ti pak byli vyvázeni do celého světa jako produkt nového komunistického řádu – jméno Szpilman však do této kategorie nezapadalo. Proto skladatelská činnost mého otce, která započala ve třicátých letech

minulého století, po válce skončila. Můj otec se pak skládání vážné hudby věnoval už jen jednou.

Když Polskem v březnu 1968 otrásla vlna antisemitismu, zkomponoval prakticky „do šuplíku“ svou *Malou ouverturu*, *Waltz v starém stylu* a *Baletní scénu*. Rovněž instrumentoval několik šansonů pro velké orchestry – celkem se jednalo o přibližně šedesát minut hudby. Dnes vím, že to byl jeho způsob, jak se vyrovnat s depresí; podobnou činností se zabýval i v roce 1940, když usilovně pracoval na svém *Concertinu pro klavír a orchestr*, aby nemusel přemýšlet o každodenním životě ve varšavském ghettu.

Když si vzpomenu, jak komponoval v roce 1968, s partiturami rozloženými na stole, vím, že skládat hudbu pro něj bylo nesmírným potěšením. Písně psal především proto, aby uspokojil svou vnitřní touhu – což dopalovalo hudební kritiky, kteří marně hledali jeho inspiraci avantgardou.

Polským komunistům se každopádně nepodařilo zničit jednu věc: jeho vztah s Bronislawem Gimpem, velkým americkým houslistou polského původu. Od roku 1934 se můj otec s Gimpem úzce přátelil. V tom roce přijel Gimpel, již známý virtuóz, do Polska, kde vystupoval na sérii koncertů, krátce poté, co byl vyznamenán Řádem italského krále Viktora Emanuela III. a hrál pro papeže Pia XI. Přesto byl Gimpel při těchto představeních nespokojen se svým pianistou a požádal svého impresária, aby mu vyhledal někoho jiného, kdo by tuto roli zastal, a tím člověkem se stal můj otec. Vyvinula se z toho přes čtyřicet let trvající spolupráce obou umělců, kteří udržovali přátelský vztah i po válce. Mám dojem, že Bronislaw Gimpel byl pro mého otce mostem mezi zlými událostmi, nezkaleným předválečným obdobím a obdobím poválečným, kdy přišel o rodinu a jedinou konstantou jeho života pro něj zůstala hudba.

V poválečném období však nastaly jisté překážky, které bylo třeba překonat, aby ti dva mohli nadále udržovat přátelství. Plánování koncertů se u mého otce vždy pojilo

s jistým rizikem. Nikdy se totiž nevědělo, zda bude moci vycestovat na Západ, a jeho výjezdy často provázely jisté komplikace. Gimpel zase v období od roku 1968 do roku 1976 neměl povolen vstup do Polska, neboť zde byl prohlášen za nežádoucí osobu. Tento zákaz se vztahoval také na mnoho jiných umělců židovského původu, včetně dalšího přítele mého otce Arthura Rubinsteina. Po roce 1956 se jim však podařilo podniknout společná koncertní turné po Polsku, Itálii, Francii, Německu a Jižní Americe. Až na několik málo výjimek dodržel Gimpel slib, který dal Szpilmanovi při jejich prvním setkání v roce 1934: „Odted budu hrát už jen s vámi.“

Když se v roce 1961 otec osvědčil jako dobrý organizátor při zakládání Mezinárodního hudebního festivalu v Sopotech, pověřil ho Szymon Zakrzewski z umělecké agentury PAGART sestavením komorního souboru. Otec samozřejmě okamžitě žádal o spolupráci s Gimpelem; společně se pak obrátili na další tři populární umělce, a tak založili Varšavský klavírní kvintet. Společně zahájili své první světové turné v Londýně ve Wigmore Hall v lednu 1963 a společně do roku 1968 odehráli několik set koncertů na všech kontinentech.

Můj otec byl v kvintetu ve svém živlu. Po traumatických válečných zážitcích již netoužil po tom rozvíjet sólovou kariéru jako klavírista. Ačkoliv během studií ve třicátých letech získal velmi dobrou průpravu, po roce 1950 absolvoval jako sólista pouze několik málo turné. Poté, co se „železná opona“ v roce 1956 poněkud nadzdvihla, směl znovu cestovat do zahraničí, ale nevystupoval sólově, protože ho to vystavovalo příliš velkému stresu. Později vysvětlil, že přítomnost dalších hudebníků na pódiu mu dávala sílu vystupovat. Dokážu si dobře představit, že pro něj bylo těžké unést osamělost sólových koncertů: po letech opuštěnosti ve válkou zničené Varšavě nechtěl cestovat po celém světě sám. Varšavský klavírní kvintet vystoupil naposledy v roce 1986 v Hamburku.